

TÜRKİYE-LÜBNAN İLİŞKİLERİ: LÜBNANLI DİNSEL VE MEZHEPSEL GRUPLARIN TÜRKİYE ALGILAMASI

TURKEY-LEBANON RELATIONS: PERCEPTIONS OF TURKEY AMONG THE RELIGIOUS AND SECTARIAN FACTIONS IN LEBANON

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES

Türkiye-Lübnan İlişkileri: LÜBNANLI DİNSEL ve MEZHEPSEL GRUPLARIN TÜRKİYE ALGILAMASI

Rapor No: 5

Ağustos 2009

ISBN: 978-605-5330-76-7

© 2009

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Tarihçe

1990'ların başında Türkiye'de eksikliği her zamankinden daha fazla hissedilmeye başlayan Ortadoğu araştırmaları konusunda kamuoyunun ve dış politika çevrelerinin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla, 30 Mayıs 2002'de Irak Araştırmaları Enstitüsü kurulmuştur. 19 Mart 2004'te Enstitü'nün çalışma sahası genişletilerek adı Global Strateji Enstitüsü olarak değiştirilmiştir. 1 Kasım 2008'de Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) adını alarak kapsamlı bir yeniden yapılanma süreci geçiren kurum, çalışmalarını Ortadoğu özelinde yoğunlaştırmıştır. ORSAM, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı'na bağlı bir kuruluştur.

Ortadoğu'ya Bakış

Ortadoğu'nun iç içe geçmiş birçok sorunu barındırdığı bir gerçektir. Ancak, ne Ortadoğu ne de halkları, olumsuzluklarla özdeşleştirilmiş bir imaja mahkûm edilmemelidir. Ortadoğu ülkeleri, halklarından aldıkları güçle ve iç dinamiklerini seferber ederek barışçıl bir kalkınma seferberliği başlatacak potansiyele sahiptir. Bölge halklarının bir arada yaşama iradesine, devletlerin egemenlik haklarına, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine saygı, gerek ülkeler arasında gerek ulusal ölçekte kalıcı barışın ve huzurun temin edilmesinin ön şartıdır. Ortadoğu'daki sorunların kavranmasında adil ve gerçekçi çözümler üzerinde durulması, uzlaşmacı inisiyatifleri cesaretlendirecektir. Sözkonusu çerçevede, Türkiye, yakın çevresinde bölgesel istikrar ve refahın kök salması için yapıcı katkıları sürdürmelidir. Cepheleşen eksenlere dâhil olmadan, taraflar arasında diyalogun tesisini kolaylaştırmaya devam etmesi, tutarlı ve uzlaştırıcı politikalarıyla sağladığı uluslararası desteği en etkili biçimde değerlendirebilmesi, bölge devletlerinin ve halklarının ortak menfaatidir.

Bir Düşünce Kuruluşu Olarak ORSAM'ın Çalışmaları

ORSAM, Ortadoğu algılamasına uygun olarak, uluslararası politika konularının daha sağlıklı kavranması ve uygun pozisyonların alınabilmesi amacıyla, kamuoyunu ve karar alma mekanizmalarına aydınlatıcı bilgiler sunar. Farklı hareket seçenekleri içeren fikirler üretir. Etkin çözüm önerileri oluşturabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araştırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarını teşvik eder. ORSAM, bölgesel gelişmeleri ve trendleri titizlikle irdeleyerek ilgililere ulaştırabilen güçlü bir yayım kapasitesine sahiptir. ORSAM; web sitesiyile, aylık Ortadoğu Analiz ve altı aylık Ortadoğu Etütleri dergileriyle, analizleriyle, raporlarıyla ve kitaplarıyla, ulusal ve uluslararası ölçekte Ortadoğu literatürünün gelişimini desteklemektedir. Bölge ülkelerinden devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve STK temsilcilerinin Türkiye'de konuk edilmesini kolaylaştırarak, bilgi ve düşüncelerin gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır.

İçindekiler

Özet.....	5
Giriş: Türkiye-Lübnan İlişkilerinde Önyargıların Yıkılması.....	6
1. Lübnanlı Şiiilerin Türkiye Algısı.....	7
2. Sünni Grupların Türkiye Algısı.....	9
3. Dürzîlerin Türkiye Perspektifi.....	11
4. Marunîlerin Türkiye Algılaması.....	13
5. Lübnanlı Ermeniler: Geçmiş ve Gelecek Arasında Politika.....	14
6. Filistinli Mülteciler ve Türkiye.....	16
Sonuç.....	17

Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Veysel AYHAN
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORSAM Ortadoğu Danışmanı
www.veyselayhan.com

Türkiye-Lübnan İlişkileri: LÜBNANLI DİNSEL ve MEZHEPSEL GRUPLARIN TÜRKİYE ALGILAMASI

Özet

Lübnan, tarih boyunca bir yandan iç savaşların diğer yandan da bölgesel ve küresel güçlerin üzerinde mücadele ettiği topraklar olmuştur. Dünya tarihinde iz bırakmış büyük uygarlıkların önemli bir kısmının Lübnan topraklarını egemenliği altına almaya yöneldiği bilinmektedir. Lübnan üzerindeki rekabet için bazen dönemin güçleri İmparatorluğun bekasını tehlikeye atmaktan kaçınmamışlardır. Geçmişten günümüze Asurlular, Babilliler, Büyük İskender öncülüğünde Makedonyalılar, Katolik Haçlı Orduları, Kafkasya ve Orta Asya kökenli Memlûklular, Osmanlılar, Fransızlar, Suriyeliler, İranlılar ve İsraililer Lübnan'a egemen olma mücadelesi vermiştir. Lübnan, Fenikelilerden modern Lübnan devletinin kurulmasına uzanan süreçte bir yandan birçok medeniyete ev sahipliği yaparken diğer yandan da tüm bunların kültürel, siyasal ve dinsel mirasının da günümüze taşınmasında hayati bir rol oynamıştır. Lübnanlı Marunîlerin bir kısmı ilk atalarının Fenikeliler olduğunu ileri sürerken; Rum Ortodokslar ve Katolikler ise kendilerini büyük İskender'in kurduğu Helen dünyasının Ortadoğu'daki mirasçısı olarak görmektedirler. Lübnanlı Türkler Osmanlı İmparatorluğu'nun bir devamı, Dürziler ise tarih üstü bir tevhit inancı ve kültürün günümüzdeki son temsilcileri olduklarına inanmaktadır. Bunların yanı sıra Lübnanlı Sünniler, Şiiler, Aleviler veya İsmailîler ise ayrı bir tarih anlayışına sahiptir. Dolayısıyla Lübnan'ı yalnızca Hıristiyan ve Müslümanların farklı mezheplerinin birlikte yaşadığı bir ülke olarak tanımlamak oldukça güçtür. Diğer bir deyişle Şu'f'ta Dürzilerle birlikte olmadan, Sur'daki Şiilerin ve Hıristiyanların nasıl düşündüklerini ve yaşadıklarını görmeden, Burc Hamud'da Ermenilerle konuşmadan, Kısriyan'daki Marunî, Rum Ortodoks ve Katolik Hıristiyan mezheplerle diyalog kurmadan Lübnan sorununun ne ifade ettiğini dışarıdan anlamaya çalışmak oldukça güçtür.

Lübnan, dinsel ve mezhepsel heterojenliği günümüze taşıyan ender ülkelerden biridir. 18 ayrı mezhebin Anayasal olarak tanındığı Lübnan'da her mezhep belli bir bölgedeki çoğunluğunu korumaya çalışmaktadır. Örneğin, tarih boyunca Güney Lübnan deyince Şiiler, Trablus denince Sünniler, Şu'f deyince Dürziler, Kısriyan denince de Marunîler ilk akla gelen topluluklar olmuştur. Öte yandan söz konusu grupların Türkiye'yle ilişkileri ise sürekli inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Osmanlı döneminden kalma tarihsel önyargılar uzunca bir dönem Türkiye-Lübnan ilişkilerini etkisi altına almıştır. Önyargılar üzerine kurulu toplumlar arası algılamalar ülkeler arasındaki politik ve ekonomik ilişkilerin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun yanında Türkiye-Lübnan ilişkileri, hem Lübnan'daki

* Bu raporun hazırlanması için yapılan saha araştırmalarına sağladığı maddi katkılarından dolayı TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

iç gelişmelerden hem de dış aktörlerin ilişkilerle müdahalesinden bağımsız değildir. Bu çerçevede 2005 öncesi dönemde Türkiye-Lübnan ilişkileri Türkiye-Suriye ilişkilerinin etkisi altında gelişme göstermiştir. Suriye askerlerinin Lübnan'daki varlığını sürdürdüğü 2005 öncesi dönemde Lübnanlı grupların ve hükümetinin bağımsız birer aktör olarak Türkiye'yle ilişki kuramadıklarını belirtmek gerekir. Türkiye-Suriye ilişkilerinin normalleşmeye başladığı 2000 sonrası dönemde Lübnan Hükümeti Türkiye'yle yakınlaşma politikası izlemiştir. Türkiye-Suriye ilişkilerinin normalleşmesi doğrudan Türkiye-Lübnan ilişkilerini de etkilemiş ve Nisan 2004 tarihinde ilk önce Lübnan Dışişleri Bakanı Jean Obeid, ardından da Mayıs 2004'te Başbakan Hariri Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 2005 sonrası dönemde ise Türkiye'nin Lübnan'a yönelik izlediği proaktif dış politika kısa sürede sonuç vermiş ve hem Lübnan hükümetinin hem de Lübnanlı grupların Türkiye algılamasının değişmesine yol açmıştır.

Giriş: **Türkiye-Lübnan İlişkilerinde** **Önyargıların Yıkılması**

Türkiye-Lübnan ilişkilerinin tarihi geçmişi, Moğol saldırılarını durduran Memlûkluların Eyyübîleri tahtan indirerek kendi devletini kurmalarına kadar geriye gitmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ilk önce İsrail ardından da Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığını çekmesinden sonra Türkiye-Lübnan ilişkilerinde de yeni bir dönem açılmıştır. Türkiye-Lübnan ilişkilerinin düşük yoğunluktan yüksek yoğunluklu bir sürece geçmesinde, 12 Temmuz 2006 tarihinde başlayan ve 34 gün süren İsrail-Lübnan Savaşı sırasında Ankara'nın izlediği İsrail karşıtı politikalar ve savaşın ardından da Lübnan Hükümeti'ne ve Lübnanlı gruplara verdiği askeri, siyasi ve ekonomik destekler etkili olmuştur. 2006 Savaşı'nda İsrail'in saldırılarını sert sözlerle eleştirmekten çekinmeyen Türkiye'nin sorunu uluslararası platformlara taşıma girişimlerinde bulunması Lübnanlı grupların dikkatlerini Türkiye üzerine çevirmesinde etkili olmuştur.

Türkiye Lübnan ilişkileri savaşın ardından gündeme gelen UNIFIL'in güçlendirilmesi konuları ve Türkiye'nin barış gücüne katkı sağlayabileceğini açıklamasının ardından daha da önem kazanmıştır. Eylül 2006 tarihinde TBMM'de Lübnan'a asker gönderilmesini öngören tezkere kararının tartışıldığı günlerde Başbakan Erdoğan'ın açıkça Türkiye'nin Lübnan krizi karşısında sessiz kalamayacağını ve bunu "tarihi bir sorumluluk" gördüğünü ifade etmesi Lübnanlı gruplar açısından dikkat çekici olmuştur.

Lübnanlı grupların Türkiye algılamasında rol oynayan bir diğer unsur ise, savaş sürdüğü günlerde ve savaşın hemen ardından bölgeye gönderilen insani yardımlar olmuştur. Lübnanlı yazar Muhammed Nurettin'in de önemle vurguladığı gibi Şii Lübnanlılar savaşın yıkıntıları arasında kendilerine ilk uzatılan yardım elinin Türklerden geldiğini görünce, büyük bir minnettarlık duymuşlardır. Kızılay'ın dışında birçok sivil toplum kuruluşunun Lübnan'ın genelinde dağıttığı yardımlar hem Şii hem de diğer grupların Türkiye algılamasında önemli bir etki yapmıştır. Güvenlik sorunlarının yanı sıra Türkiye ayrıca Lübnan'ın yeniden yapılandırılmasında aktif bir rol üstlenmektedir. Türkiye Lübnan'ın yeniden yapılandırılması çerçevesinde 50 milyon dolarlık katkısıyla insani yardım programlarına destek vermiştir.¹ Türkiye, Lübnan'a verilen insani yardım sıralamasında ilk 15 ülke arasında yer almaktadır. Ülkenin değişik bölgelerinde 41 okul inşa edilmiş; 16'sının yapımı da devam etmektedir. Bu okulların inşasında mezhepsel ya da bölgesel ayrımcılık söz konusu olmamıştır. Türkiye ayrıca yaklaşık 20 milyon dolara mal olacak ve 500 bin kişinin yararlanabileceği özel bir travma ve rehabilitasyon merkezi inşa etmeyi hedeflemektedir.² Bu bağlamda 2000 sonrası dönemde Türkiye'nin hem bölgesel güçlerin (Suriye, İran ve İsrail gibi) hem de küresel güçlerin (ABD ve AB) amaç ve çıkarlarından bağımsız bir Lübnan politikası geliştirmesi, bu politikaların uygulanmasında da bölgesel veya mezhepsel bir ayrımcılığa gidilmemesi Lübnanlı grupların Türkiye hakkında Fransız işgal dönemiyle oluşturulan,

Suriye'nin ve Ermeni topluluğunun faaliyetleriyle daha da derinleşen olumsuz algılamının değişmesine yol açmıştır.

Türkiye, 2006 Savaşı sonrası 2008 Mayıs'ında Şiiler, Sünniler ve Dürziler arasında yaşanan iç çatışmalar durdurulması konusunda da hem bölge ülkeler hem de Lübnanlı gruplar üzerindeki etkisini kullanarak kanlı çatışmaların durdurulması ve sorunun barışçıl yöntemlerle çözümlenmesine katkı sağlamıştır. Katar'da başlayan Lübnanlı grupları uzlaştırma konferansı sırasında Türkiye'nin girişimleri, taraflar arasındaki Cumhurbaşkanlığı ve birlik hükümetinin kurulması sorunlarının barışçıl çözümüne ciddi bir katkı sağlamıştır. Cumhurbaşkanlığı sorununun çözülmesinden sonra Türkiye Mişel Süleyman'ın Cumhurbaşkanı seçilme törenine Katar'la birlikte davet edilen tek ülke olmuştur. Türkiye-Lübnan ilişkilerinde yaşanan gelişme, karşılıklı ziyaretlere de yansımış ve bu çerçevede Kasım 2008'de ilk önce Lübnan Başbakanı Sinyora; 21 Nisan 2009'de de Cumhurbaşkanı Mişel Süleyman Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetiyle Türkiye'ye ilk resmi ziyaretini gerçekleştiren Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Süleyman, 54 yıl aradan sonra Türkiye'yi ziyaret eden ilk Lübnan Cumhurbaşkanı olma unvanını elde etmiştir. Lübnan basınında da önemli bir yer tutan resmi ziyaret esnasında taraflar arasında askeri, ekonomik ve kültürel alanda var olan işbirliğinin geliştirilmesi yönünde bir takım anlaşmalar imzalanmıştır.

Söz konusu görüşmeler 30 Temmuz 2009 tarihinde Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun Lübnan'a düzenlediği resmi ziyaretle sürmektedir. Dışişleri Bakanı ziyaret sırasında Meclis Başkanı Nebih Berri, Başbakan Saad Hariri ve Cumhurbaşkanı Mişel Süleyman'la görüşmüştür. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Lübnan'daki görüşmelerinde taraflar öncelikli olarak iki ülke arasındaki ortak tarih, çıkar ve istikrar anlayışının önemi üzerinde durmuştur. Davutoğlu yaptığı açıklamada ise Türkiye'nin Orta Doğu'daki çatışmalarda taraf olmadığını bir kez daha vurgulamış

ve dış politika önceliğinin bölgedeki istikrarsızlık unsurlarının barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi, bölgenin istikrarına ve kalkınmasına katkı sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Davutoğlu, Türkiye-Lübnan ilişkilerini iki kardeş ülkenin ilişkileri olarak nitelendirmiş ve ilişkilerin geliştirilmesi çabalarının süreceğini ifade etmiştir.

Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Şii Meclis Başkanı Nebih Berri ile yaptığı görüşmede ise Lübnan'ın istikrarının tüm Orta Doğu istikrarını etkilediğini ve bu kapsamda Türkiye'nin tüm Lübnanlı gruplarla iyi ilişkiler kurmaya devam edeceğini açıklamıştır. Meclis Başkanının ardından Başbakan Saad Hariri ile görüşen Davutoğlu, bir kez Türkiye-Lübnan ilişkilerinin iyi olmasının doğrudan Orta Doğu'daki istikrarı etkilediğini vurgulamıştır. Davutoğlu'nun Başbakan Hariri ile görüşmesinde ulusal birlik hükümeti ve Suriye-Lübnan ilişkileri de gündeme gelmiştir. Türkiye'nin ulusal birlik hükümeti kurma sürecini desteklediğini açıklayan Davutoğlu, Suriye-Lübnan ilişkilerine yönelik olarak da Türkiye'nin taraflar arasındaki sorunların barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi konusundaki politikalarını sürdüreceğini belirttikten sonra Türkiye, Suriye ve Lübnan'ın geçmişte ve gelecekte ortak kader birliği yaptığını ifade etmiştir. Bu bağlamda bir kez daha Türkiye'nin Suriye-Lübnan ilişkilerinin geliştirilmesinde yapıcı bir rol oynamaya devam edeceği dile getirilmiştir.

Geçmişten günümüze Türkiye-Lübnan ilişkilerine bakıldığında sürecin bazen işbirliği bazen de çatışmacı bir zeminde geliştiği görülmektedir. Ancak, 2005 sonrası dönemde Türkiye-Lübnan ilişkilerinin oldukça hızlı bir gelişme görülmektedir. İlişkilerin gelişmesinde birçok faktörün yanı sıra Lübnanlı grupların Türkiye'ye bakışının değişmesi de etkili bir rol oynamıştır.

1. Lübnanlı Şiilerin Türkiye Algısı

Tarihsel açıdan bakıldığında Türkiye'nin Şii gruplarla ilişkisi sorunludur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Şiilik, Sünnilerden ayrı ve bağımsız bir mezhep olarak

tanımadığı gibi Sünni Kadı'nın Şiiler üzerinde geçerli yetkileri vardı. Şiilik yalnızca bireysel bir inanç düzeyinde kabul görmekteydi. Lübnan'da Şiiliğin ayrı bir mezhep olarak kabul edilmesi Fransız Manda idaresi sırasında gerçekleşmiştir.³ Mezhepsel açıdan Şiilerin Türkiye'ye yönelik olumsuz algılamalarının değişmesine yol açan olay ise 2006 İsrail-Lübnan Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye'nin oynadığı rol olmuştur. Türkiye'nin İsrail karşıtı söylemleri Şii örgütler üzerine önemli bir etki yapmıştır. Savaşın sürdüğü günlerde Başbakan Erdoğan kamuoyu önünde İsrail'i sert şekilde eleştirirken, Türkiye'nin birçok yerinde düzenlenen gösterilerde İsrail bayrakları yakılmış ve Lübnanlılar için yardım kampanyaları düzenlenmiştir.⁴

Savaş sırasında ve savaşın hemen ardından hem Kızılay hem de birtakım sivil toplum örgütleri aracılığıyla bölgede dağıtılan yardımlar Şii halkın bakışını derinden etkilemiştir. Lübnanlı yazar Muhammed Nureddin Şiilerin Türkiye algılamasının değişmesinde 2006 Savaşı'nda bölgeye gelen sivil yardım kuruluşlarının birincil derecede rol oynadığını ileri sürmektedir. Muhammed Nureddin'e göre Şii halk "Osmanlı döneminde rejimle ilişkileri iyi olmadığından Türkiye'nin dış politikasına ilk başlarda kuşkuyla bakıyordu. Ancak, çatışmaların tüm şiddetiyle sürdüğü günlerde karşılarında Türk yardım kuruluşlarını görünce bu fikirler aşınmaya başladı."⁵ Türkiye, Güney Lübnan'da Şii'lere yardım dağıtan tek Sünni ülke olmuştur. Sivil yardım kuruluşlarından biri olan ve savaş esnasında Lübnan'da bulunan İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) özellikle Şii bölgelerinde yardımların dağıtımını büyük bir özveriyle gerçekleştirmiştir. İHH'nin Şiilerin yaşadığı Nebatiye'de açtığı poliklinikte ise hiçbir sosyal güvencesi olmayan 30 bin yoksul çiftçiye ve ailesine ücretsiz sağlık hizmeti sunulmaktadır. Yaklaşık 3 milyon YTL yardım dağıtan bu kuruluşun söz konusu bütçeyi kullandığı bölgelerin başında Beyrut, Trablus, Baalbek, Dubiyye, Anut, Şibli, Burceyn, Ketr-

maya, Basir, Barca, Hasbaya, Sayda, Sur, Siba, Argub gelmektedir.⁶ Bu bölgelerin önemli bir kısmı İsrail'in hava ve kara operasyonlarının hedefi olmuştur.

Türkiye'nin İsrail karşıtı söylemleri ve politikaları Lübnan'a asker gönderilmesine yönelik olarak Hizbullah'ın da tutumunu doğrudan etkilemiştir. Lübnan'da Nuray Mert'le görüşen Nawaf Musavi, "Türkiye'nin asker göndermesine karşı çıkmadıklarını, Türkiye'yi dost bir ülke olarak gördüklerini" ifade etmiştir.⁷ Hizbullah Milletvekili Ali Mikdat ise "Türk ordusuna kapımız açık. Çünkü bu bizim dost gücümüz. Aynı zamanda Müslüman bir güç. Bu konuda hiçbir sorun çıkmayacak" ifadesini kullanmıştır.⁸ Türk askerinin bölgeye gönderilmesinden sonra Hizbullah, Türkiye'nin son yıllardaki politikalarını daha açık desteklemeye başlamıştır. Bu noktada Türkiye'nin Hizbullah'ın yanı sıra Suriye ve İran yönetimleriyle de doğrudan görüşmesi önemlidir. Nitekim 7 Mayıs 2008 tarihinde Lübnan'da başlayan çatışmaların kısa sürede Batı Beyrut'ta sızdığı günlerde çatışma bölgesinde mahsur kalan Türk vatandaşlarının kurtarılmasında Türk diplomatları doğrudan Nawaf Musavi'nin desteğini almışlardır. Türk vatandaşlarının Batı Beyrut'taki otel ve evlerinden alınıp güvenli bölgelere aktarılması sırasında Hizbullah militanları doğrudan görev üstlenmiştir.⁹

Hizbullah, Türkiye'nin HAMAS'a yönelik tutumunu da yakında takip etmektedir. Lübnan'dan yayın yapan ve Türkiye'de temsilciliği bulunan Hizbullah'a bağlı Al Manar TV'nin Gazze Savaşı sırasında Türkiye'nin değişik bölgelerinde İsrail'in saldırılarını protesto etmek için toplanan protestocuların görüntülerini ve eylemlerini düzenli olarak kendi izleyicilerine aktarması dikkat çekicidir. Hizbullah böylelikle Türkiye'nin Ortadoğu'daki Şii Araplar üzerindeki etkisini genişletmesinde dolaylı olarak rol oynamıştır. Türkiye ise Hizbullah'la ilişki kurmak isteyen bazı Batılı ülkeler ile örgüt arasında arabulucu rolü oynamaktadır.¹⁰

Diğer yandan asker gönderdikten sonra bölgedeki Şii halkın Türk askerine ve Türkiye'ye olan

ilgisi oldukça dikkat çekicidir. Hizbullah'ın tüm Şiiiler üzerinde tartışmasız bir gücü vardır. Şii kesim, Hizbullah'ı bir direniş örgütü olarak görmekte ve Türkiye'nin Hizbullah'ın silahlarının toplatılması konusunda gösterdiği hassasiyeti yakından takip etmektedirler. Bu algılamaların oluşmasında Türkiye'nin UNIFIL içerisinde yer alacak Türk askerlerinin Hizbullah'ın silahlarını toplayacak bir görevi kabul etmeyeceğini ve şayet böyle bir talep gelirse askerlerini çekeceğini açıklamaları belirleyici olmuştur.¹¹ Lübnan'da UNIFIL'in bünyesinde olmalarına karşın Türk barış gücü askerleri yerel halkla doğrudan temas kuracak faaliyetler yürütmektedirler.¹² Muhammed Nureddin'e göre "Şiiiler UNIFIL'i Hıristiyan olduklarından İsrail işbirlikçisi olarak görmekteydi. Bir kere halka, halkın örf ve adetlerine saygıları yok. Ancak, Türk askeri gelince durum değişti. Türk askeri yerli hizmetler veriyor. Sağlık hizmetleri, bilgisayar kursları ve başka eğitimler veriyor. Ramazanda Türk askeri bazı köylerde iftar çadırları açtı. Bakın bu psikolojik açıdan oldukça önemlidir. Bazen devlet olarak çok önemli açıklamalar yapabilirsiniz. Ancak, hiçbiri yerel halk üzerinde bu yapılanlar kadar etkili olmaz." Nitekim Mart 2009 tarihinde Sur'da inşa edilen Kadın Eğitim Merkezi'nin açılışını yapan Şii Sanayi Bakanı Gazi Zayter de Lübnan'daki Türk askerinin bölgedeki barışı güçlendirdiğini ve Şiiilere geleceğe dönük umut dağıttığını ifade etmesi dikkat çekicidir.¹³

UNIFIL kapsamında bölgeye giden Türk İnşaat Birliği'nin görev alanının ağırlıklı olarak Şii bölgesinde yol, köprü, hastane ve okul gibi doğrudan halkla ilişki içerisinde olabileceği faaliyetleri kapsamı da Şiiilerin Türkiye hakkındaki görüşlerini etkilemiştir. Sivil toplum kuruluşlarının Nebatiye'de yürüttüğü sağlık hizmetlerinin yanı sıra Türk Birliği içinde görev alan sağlık personeli sayesinde düzenli olarak Şii bölgesine ücretsiz sağlık hizmetleri verilmektedir. Türkiye'nin bölgenin örf ve geleneklerine uygun olarak kadın bir doktoru göndermesi kamuoyu diplomasisi adına oldukça uygun olmuştur. Bu çerçevede ilk kez çalışmalarına başlayan Dr. Gonca Fidas'ın kadınlara yönelik gerçekleştirdiği ücretsiz sağlık taraması

ve muayene hizmetleri, Fidas sonrası bölgeye gönderilen diğer bayan doktor tarafından da sürdürülmektedir.¹⁴

Sonuç olarak Şii toplumunun Türkiye'ye bakışının değişmesinde rol oynayan gelişmelerin başında 2006 Savaşı ile başlayan bir süreçte Türkiye'nin Lübnan sorununa aktif olarak müdahil olması gelmektedir. Bu süreçte bir yandan yardım kuruluşlarının faaliyetleri diğer yandan da AK Parti Hükümeti'nin İsrail'e yönelik eleştirel söylemi ve politikaları Şiiilerin Türkiye'ye bakışının değişmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin Şii örgütler ve halk üzerindeki etkisi, Lübnan'daki siyasal istikrara katkı yapmak isteyen Ankara açısından oldukça önemli bir avantajdır.

2. Sünni Grupların Türkiye Algısı

Türkiye ile Sünni gruplar arasındaki ilişkilerin Osmanlı İmparatorluğu sonrası dönemde ilk önce Fransa'nın, ardından da Suriye-Türkiye ilişkilerinin etkisi altında gelişme göstermiştir. 2004 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Başbakan Hariri yönetimi ile kurulan ilişkiler, Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini çekmesinden sonra da gelişerek devam etmiştir. İlişkilerin düşük yoğunluktan yüksek profile çıkmasında rol oynayan asıl gelişme, Kasım 2005'te Hariri Ailesi'ne bağlı Oger Telekom'un, özelleştirmeye çıkarılan Türk Telekom'un yüzde 55'lik hissesini 6 milyar 550 milyon dolar fiyatla satın almasıyla olmuştur. Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar arasında ilk sıraya yerleşen Oger Telekom'un sahibi olduğu Türk Telekom aynı zamanda, Türkiye'deki üç GSM operatöründen biri olan Avea'nın hisselerinin yüzde 81'ine de sahiptir. Dolayısıyla Hariri ailesiyle kurulan özel ticari ilişkilerin politik alanda da iki ülke arasındaki ilişkilere yansımaları olmuştur.

Nitekim 2006 İsrail-Lübnan savaşı sonrası askeri kapasitesinin güçlendirilmesi öngörülen UNIFIL içinde Türkiye'nin yer almasını en fazla destekleyen grupların başında Sünniler gelmiştir. Başbakan Sinyora, İsrail saldırılarının sürdüğü 2006 yazında kendisiyle görüşen Erdoğan'dan doğrudan destek istemişti.

Sünni halkın Türkiye'ye bakışına gelince öncelikli olarak Türkiye'ye yönelik doğrudan olumsuz tarihsel bir önyargıya sahip değildirler. Aksine Sünni gruplar Osmanlı'yı kendi devletleri olarak görmektedirler. Sünni halkın Türkiye'ye bakışının değişmesi oldukça güçtür.¹⁵ Lübnanlı Sünniler Türkiye'yi modern ve gelişmiş bir ülke olarak görmeyen ötesinde Türkiye'nin AK Parti döneminde Ortadoğu ülkeleriyle kurduğu diplomatik, siyasi ve kültürel açılım politikasını desteklemektedirler. Türkiye'nin tarihsel olarak Ortadoğu'daki sorunların çözümünde önemli bir ülke olduğunu dile getiren Sünni liderlere göre Türkiye Lübnan'daki krizlerin aşılmasında model alınması gereken bir ülkedir. Türkiye'deki seküler yapının Lübnan'daki mezhepsel temelli çatışmaların sona erdirilmesinde ve sivil demokrasinin kurulmasında örnek alınabileceği şeklinde Sünniler arasında güçlü bir kanı vardır.¹⁶ Son dönemde Lübnan'da gösterime giren Türk dizileri Sünnilerin Türkiye'ye daha fazla turistik seyahatler düzenlemesini de beraberinde getirmiştir. Türkiye'ye gelen Lübnanlı Sünnilerin önemli bir kısmı İstanbul, Antalya ve Bursa gibi büyük şehirleri ziyaret etmişlerdir. Sünnilerin bir kısmı ise Lübnan İç Savaşı sırasında aileleriyle birlikte geçici bir süreliğine Türkiye'ye göç etmişlerdir.¹⁷

Öte yandan karşılaştırmalı olarak bakıldığında Trablus'ta yaşayan Sünnilerin Beyrut'ta yaşayan Sünnilerden daha fazla biçimde, Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılım politikasını yakından takip ettikleri görülmektedir. Osmanlı döneminde Trablus'un her zaman Lübnan sorununun dışında tutulmuş olması ve Sünni seçkinlerin örf ve adetlerine müdahalede bulunulmaması söz konusu algılamının oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Trablus'ta özellikle Sultan Abdulhamid'e karşı oldukça fazla değer verilmesi dikkat çekicidir. Sultan Abdulhamid tarafından inşa edilen saat kulesi Trablusluların Osmanlı algılamasında önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim Lübnan-Türk Dostluk Derneği'nin Trablus'ta kurulmasının özel bir anlama sahip olduğunu belirtmek gerekir. Kısa sürede 120 üyeye ulaşan Derneğin temel faaliyet alanı ikili ilişkilerin geliştirilmesini sağlamaktır.¹⁸

Sünni halk Türkiye-Suriye ilişkilerinden ve Türkiye'nin Filistin politikasında oynadığı rolden rahatsız değildir. Diğer yandan Hariri grubuna yakın Sünni politikacıların bir kısmı ise Suriye'nin Lübnan'ın içişlerine müdahale ettiğini ileri sürerek Türkiye'nin bu konuda daha aktif bir rol oynayabileceğini inanmaktadırlar. İran'ın Şiiler ve Suriye üzerindeki etkisine dikkat çeken Sünnilerin bir kısmı ise, Türkiye'nin bölgede İran etkisini kırarak tek ülke olduğuna inanmaktadırlar. Türkiye'nin İsrail karşıtı duruşu ve Filistin sorununa yaklaşımı Sünniler tarafından dikkatle izlenmektedir. Sünni politikacıların temel beklentisi Türkiye'nin diğer bölge ülkelerinden farklı olarak Lübnan'da daha aktif bir politika izlemesi yönündedir.¹⁹ Başbakan Erdoğan'ın Ocak 2007'de Lübnan'a gerçekleştirdiği ziyareti sırasında Sinyora hükümeti bu taleplerini açıkça dile getirmiştir. Başbakan Sinyora yaklaşık yarım saat süren görüşme sırasında Türkiye'nin İran ve Suriye ile sahip olduğu iyi ilişkileri Lübnan krizinin çözümünde önemsediklerini ve Türkiye'nin bölge ülkeleri üzerindeki etkisini Lübnan'daki mezhepler arasındaki sorunların çözümünde kullanmasını istemişti. Lübnanlı Sünni politikacılar aynı zamanda Türkiye'nin İran ve Suriye'yi Lübnan'ın içişlerine müdahale etmemeleri konusunda uyarabileceğine inanmaktadırlar.²⁰

Bununla birlikte Lübnan'daki krizin yerini silahlı çatışmalara bıraktığı Mayıs 2008'de Türkiye'nin hem bölge ülkeleri hem de Lübnanlı gruplar üzerindeki etkisini kullanarak sorunun çözümüne katkı yapmaya çalışması Sünnilerin Türkiye'ye olan ilgisini artırmıştır. Özellikle çatışmaların Lübnan Dağı'na yayıldığı günlerde Türk tarafının sorunun barışçıl yöntemlerle çözülmesi için bir yandan bölgesel aktörlerle diğer yandan da Lübnanlı gruplarla yoğun bir diplomatik görüşme süreci içerisine girmesi önemli olmuştur. Lübnan'daki Türk Büyükelçiliği yerel gruplarla sürdürülen görüşmelerin merkezi olurken, Başbakan Erdoğan da 7 Mayıs'ta Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ile görüşmüş, bir gün sonra da Lübnan Meclis Başkanı Nebih Berri, Lübnan Başbakanı Fuat

Sinyora'yla temas etmiştir. Başbakan Erdoğan söz konusu görüşmeler esnasında silahlı çatışmaları sona erdirecek somut önerileri gündeme getirmiştir.²¹ Somut öneriler içerisinde Lübnan'daki cumhurbaşkanlığı sorunun çözümü ve muhalefet kanadını oluşturan Şiiilerin hükümette temsil edilmesi vardı.

Bu bağlamda Türkiye'nin Doha sürecinde oynadığı rol, Türkiye-Suriye ilişkilerinden bağımsız değildir. Suriye Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Abdel Fattah Amora, Türkiye'nin Lübnan'daki krizde oynadığı rolü oldukça önemsediklerini ve bu konuda Türkiye'nin katkılarını takdir ettiklerini belirtmektedir. Türkiye'nin Suriye ve Şii örgütlerle iyi ilişkilere sahip olması Katar'da Lübnanlı gruplar arasındaki çatışmaların barışçıl çözümüne katkı sağlamıştır. Doha sürecinde Türkiye'nin rolüne dönük olarak Amora şunları ifade etmiştir: "Türkiye bizim için oldukça önemli bir ülkedir. Doha Anlaşması'nda Türkiye'nin önemli bir rol oynamasında Ankara ile olan iyi ilişkilerimizin payı vardır. Bizler Türkiye'yi güvenilir bir ülke olarak görmekteyiz. Suriye'ye yakın olan grupları Türkiye'nin barışçıl çabalarını desteklemeleri konusunda cesaretlendirdik. Türkiye aynı zamanda hem Suriye hem de Lübnan'ın hassasiyetlerini bilen bir ülkedir. Türkiye'nin her geçen zaman daha fazla bir şekilde bölgesel bir güç olduğunu görmekteyiz. Bölgedeki hiçbir güç Türkiye'yi göz ardı edemez."²²

Nitekim Mayıs 2008'deki çatışmaların çözümünde Türkiye'nin oynadığı rol, Sünni politikacılar ve Sünni toplumun da Türkiye'nin Lübnan krizinin çözümünde önemli bir aktör olduğu algılamasını güçlendirmiştir. Zira Sünniler, tarihsel açıdan Türkiye'yi Müslüman Sünni bir güç olarak gördüklerinden Türkiye'nin girişimlerden kuşku duymamaktadırlar. Lübnan'da mezhepçiliğin oldukça güçlü olduğu dikkate alındığında Sünnilerin Türkiye'ye bakışında mezhepsel yakınlık öne çıkmaktadır. Açıkçası AK Parti'nin iktidara gelmesinden sonra Türkiye'nin Ortadoğu'ya yapmış olduğu açılım Lübnanlı Sünniler için ilişki kurabilecekleri bir aktör ülke sunmuştur. Bu kapsamda genel hat-

larıyla Lübnanlı Sünnilerin Türkiye algılamasında, Türkiye ekonomik ve siyasal olarak bölgenin en önemli aktörlerinden biridir. İran ve İsrail'den farklı olarak Türkiye'nin Lübnan'daki iç sorunlar karşısında Sünnilerin haklarını koruyacağına yönelik güçlü bir inanç oluşmuştur. Sünni seçkinlerden bir kısmı Türkiye'nin büyük bir Sünni-Müslüman ülke olarak, Lübnanlı Müslüman gruplar arasında yaşanan sorunların çözümüne yardımcı olabilecek yeteneğe ve tarihi birikime sahip olduğunu belirtmektedirler.²³

Sünni politikacıların yanı sıra Sünni toplumu da Türkiye'nin Lübnan krizinin çözümünde önemli bir aktör olduğu yönünde bir algılamaya sahiptir. Sünniler tarihsel açıdan Maruniler gibi Türkiye hakkında kötü bir algılamaya sahip değildir. Bununla birlikte Suriye'nin Lübnan politikasına hâkim olduğu 1976 sonrası dönemde Türkiye'ye yönelik negatif bir propagandanın etkisi altında kaldıkları görülmektedir. Ancak, daha öncede belirttiğimiz gibi 2006 Savaşı sonrası dönemde Türkiye-Lübnan ilişkilerinde yaşanan yoğun ilişkiler ve Türkiye'nin Lübnan krizinin çözümünde izlediği tarafsız politikalar Sünni grupların Türkiye olan ilgisini ve güvenini artırmıştır.

3. Dürzilerin Türkiye Perspektifi

Konukseverliği, dürüstlüğü ve cesaretleriyle Lübnan tarihinde haklı bir yer edinen Lübnanlı Dürziler ile Türkiye'nin ilişkileri geçmişte olduğu gibi günümüzde de inişli çıkışlı bir gelişme seyri göstermektedir. Dürzilerin politikalarına yön veren temel unsur Lübnan'daki varlıklarını ve etkilerini sürdürmektir. Bu çerçevede Türkiye'ye karşı bazen işbirliğine yönelik bazen de çatışmacı bir politika izlerler. Örneğin 1980 ve 1990'lı yıllarda PKK'ya lojistik ve siyasal destek sağlayan Dürziler Irak Savaşı sonrası bölgede etkisi artan Türkiye'ye karşı daha farklı bir politika içerisine girdikleri görülmektedir. TBMM'nin 1 Mart Tezkeresi'ni reddetmesi üzerine bir demeç veren Dürzi lider Velid Canbolat, Türkiye'nin ABD'nin ekonomik baskılarına rağmen savaşa destek vermediği dile getirmişti. Canbolat, "Bazı akli başında Arapların

Türkiye'ye 50 milyar dolar vermesi gerekirdi. Binlerce Türk'ün savaşı protesto ettiğini görüyorsunuz, Türk kamuoyunu da yanımıza çekerek" ifadelerini kullanmıştı.²⁴

Bununla birlikte Türkiye ile Dürziler arasındaki ilişkilerde Osmanlı döneminden kalma bazı önyargıların sürdüğü görülmektedir. Dürzilerin kendi özerkliklerini koruma adına girdikleri isyan hareketleri Osmanlı'nın Lübnan Dağı denilen bölgede etkin bir güç olmasını sürekli engellemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1860'ların başında Lübnan'da meydana gelen Dürzî-Marunî çatışmasına müdahale etmesi ve ardından da şiddet olaylarına karışan 69 Dürzî Beyine idam cezası vermesi taraflar arasındaki ilişkilerin kopmasına yol açmıştı. İdam cezası alanlar arasında günümüz Dürzî toplumun liderliğini yapan Velid Canbolat'ın atası Said Canbolat da bulunmaktaydı.²⁵ Soğuk Savaş döneminde Suriye'nin politik ve askeri etkisi altına giren Dürzî liderliği, 2008'in başına kadar doğrudan Türkiye'yle yakınlaşma politikası içerisinde olmaktan kaçınmıştır. Suriye'nin etkisiyle ve ayrıca Dürzilerin siyasal kültür olarak sol hareketler içerisinde yer alan bir toplumsal yapıya sahip olmaları nedeniyle, Dürziler Türkiye'yi Batıyla işbirliği yapan bir ülke olarak görmüşlerdir.

2000'lerin başında Velid Canbolat'ın Suriye karşıtı bloğa katılmasının ardından çatışmacı bir zemine kayan Dürziler ile Suriye arasındaki ilişkiler doğrudan Dürzilerin Türkiye politikasını da etkilemiştir. Bu bağlamda Suriye rejimine karşı uygulanmaya konulan uluslararası tecrit politikalarını aktif olarak destekleyen Dürziler Türkiye'nin Esad rejiminin yanında yer almasından rahatsız olmuşlardır. Dürzilerin politik lideri konumundaki Velid Canbolat'a göre Suriye rejimi Lübnan'daki istikrarı sürrekli tehdit eden terörist bir rejimdir.²⁶ Söz konusu dönemde Dürzilerin önemli bir kısmı Türkiye'nin ABD'nin baskılarına rağmen Esad rejimini açıkça desteklemesini eleştirmişlerdir. 2005 ve 2009 seçimlerinde Canbolat'ın listesin-

den Meclis'e giren Suriye karşıtı eski İletişim Bakanı Mervan Hamadeh, Türkiye'den beklentilerini şu şekilde açıklamıştı: "Suriye rejimine Lübnan'ın içişlerine daha fazla karışmamasını tavsiye etmelidir. Türkiye, Lübnan'ın demokratik ve barışçıl bir ülke olduğunu Suriye'ye hatırlatmalıdır. Ayrıca, Türkiye Suriye'ye Lübnan üzerindeki yerel çıkarlarından vazgeçmesi konusunda tavsiyelerde bulunabilecek bir ülkedir."²⁷ Dürzî toplumun lideri konumundaki Velid Canbolat ise "Türkiye, Esad rejimini destekleyerek Lübnan'daki krizin aşılmasına ciddi bir katkı sunamaz" demiştir. Türkiye-Suriye ilişkilerinin çok iyi olduğunu öne süren Canbolat'a göre "Dürzilerin temel politikası Lübnan'ın çıkarlarını korumaktır. Türkiye, Lübnan'da etkin bir güç olarak kabul edilebilmek için Suriye rejimi üzerindeki etkisini Lübnanlıların çıkarına uygun bir şekilde kullanmalıdır."²⁸

Lübnan Dürzî toplumu üzerinde Velid Canbolat'ın güçlü bir etkisi vardır. Canbolat, Suriye'deki ve İsrail'deki Dürzî toplumu üzerinde de etkilidir. Suriye'deki Dürzilerin merkezi olan Süveyda'daki Dürzî seçkinlerin bir kısmı Canbolat'ın politikalarını desteklediklerini açıkça ifade etmekten çekinmemektedirler. Dolayısıyla Canbolat ailesinin Dürzî toplumu üzerindeki politik etkisinin Lübnan'la sınırlı olmadığını belirtmek gerekir.²⁹ Bununla birlikte Türkiye'nin Mayıs 2008'de Lübnan'daki hükümet ve cumhurbaşkanlığı krizinin çözümünde harcadığı aktif çaba Canbolat'ın politikalarını değiştirmesine yol açmıştır. Lübnan'daki mezhepsel çatışmaların aşılmasına yönelik olarak Velid Canbolat Daily Star gazetesi editörüyle yaptığı bir görüşmede Türkiye'nin Lübnan'da olumlu bir rol oynayabileceğini ifade etmiştir.³⁰ Dürzî liderliğinin Türkiye'yle yakınlaşma politikasını sürdüreceğini öngörebiliriz. Nitekim Davos'ta Başbakan Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Peres arasında yaşanan krizin hemen ardından Canbolat doğrudan Erdoğan'a gönderdiği telgrafta Türkiye'nin tutumunu takdirle karşıladığını ve "Filistin'de ve Gazze'de katledilen halkı savunduğundan ve savaş suçlusu ve çocuk katili Peres'i susturduğundan" dolayı Türkiye'yle gurur duyduğunu ifade etmesi, söz

konusu yakınlaşma politikanın hayata geçirildiğini göstermektedir.³¹

Diğer yandan Dürzî toplumunun Türkiye algılamasına gelince karışık hisselerle sahip oldukları görülmektedir. Dürzî din adamlarına göre Dürzîliğin ilk yayıldığı bölge olan Antakya mezhepleri açısından önemli bir yerdir. Karşılıklı ilişkilerin gelişmesi durumunda bölgeye özel ziyaretlerde bulunmayı amaçlamaktadırlar. Dürzî din adamlarının önemli bir kısmı mezhepleriyle ilgili tarihi kitap ve belgelerin Türkiye’de olduğuna inanmaktadır. Özellikle Osmanlı arşivlerinde bazı araştırmalar yapılmasını istemektedirler. Bu bağlamda Türkiye, Dürzîlikle ilgili bazı arşiv çalışmalarına öncülük ederse, Dürzîliğin çekim merkezinin Türkiye’ye olacağını ifade etmektedirler.³² Sonuç olarak Dürzîlerin temel amaçları Lübnan’daki varlıklarını korumak olduğundan Türkiye’nin bölgesel etkisine bağlı olarak politikalarını gözden geçireceklerini belirtmek gerekir. Zira Dürzîlerin Mayıs 2008’de yaşanan çatışmalar sırasında Türkiye’nin politikalarını yakından takip ettikleri görülmektedir. Krizin ardından Türkiye’yle ilişkilerini geliştirme yolları arayan Dürzîlerle ilişki kurma zemini oluşmuş bulunmaktadır. Nitekim Dürzîlerin, sayıları az olmakla birlikte Lübnan politikasında etkili olmak isteyen her devlet tarafından dikkate alınması gereken bir güç olduklarını belirtmek gerekir.

4. Marunîlerin Türkiye Algılaması

Lübnan politikasında aktif olan bir diğer grup da Marunîlerdir. Tarihsel açıdan bakıldığında Marunîlerin geleneksel olarak Osmanlı karşıtı bir kültürel ve politik tutum içerisinde oldukları ileri sürülebilir.³³ Diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu da Marunîlerin Lübnan’ı yönetecek gelenek ve tecrübeden yoksun olduğunu ve Avrupalı güçlerin Lübnan’a müdahalesinde rol oynadıklarını düşünmekteydi.³⁴ Lübnan politikasında 1840’lardan sonra etkili bir güç olarak öne çıkan Marunîler tarihsel olarak Fransa ile işbirliği içinde kalarak Lübnan politikasına hâkim olmaya çalışmışlardır. Osmanlı sonrası dönemde Fransa’nın desteğiyle ilk önce Büyük Lübnan devletinin kurulmasını sağlayan

Marunîlerin Lübnan siyaseti üzerindeki baskın konumları 1989 tarihinde imzalanan Taif Anlaşması’na kadar sürmüştür. Taif sonrası dönemde ilk önce siyasal alanda daha sonra da ekonomi alanında Lübnan’daki konumları zayıflamıştır.

Marunîlerin Türkiye algılamasına gelince Marunî toplumu uzunca bir dönem Türkiye’yi Osmanlı’nın devamı olarak gördüğünden olumsuz bir algılamaya sahiptir. Diğer bir deyişle Türkiye-Marunî ilişkileri Osmanlı döneminde iki taraf arasında yaşanan sorunlardan ayrı değerlendirilemez. Marunîler Osmanlı İmparatorluğu’nu Dürzî ve Sünni kesimleri destekleyerek Marunîlerin Lübnan üzerindeki etkisini zayıflatan bir güç olarak hatırlarken Türkiye de Marunî grupları Fransa ile birlikte hareket ederek Lübnan’a yabancı müdahalesini gerçekleştirdiği düşüncesindedir. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Cemal Paşa’nın Lübnan’daki uygulamaları Marunîlerin toplumsal hafızasındaki yerini korumaktadır.³⁵ 2005 sonrası dönemde Suriye’nin Lübnan işlerine müdahalesi bazı Marunî grupların tepkisine yol açmıştır. Bu süreçte Türkiye’nin Suriye rejimini destekler görünmesi eleştirilere neden olmuştur.³⁶ Bununla birlikte 2006 Savaşı sonrası Lübnan’a Türk askerlerinin gönderilmesi gündeme gelince Marunî gruplar bu konu hakkında ilk başlarda tepkisiz kalmıştır. Esasında Marunîlerin kendi aralarında iki farklı gruba bölünmüş olması da, Türkiye’ye yönelik politikalarını etkilemiştir. İçerisinde Kataip Partisi’nin bulunduğu ve liderliğini Samir Caca ve Emin Cemayel’in çektiği grup Hariri grubuyla birlikte hareket ettiğinden Türkiye karşıtı bir söylem kullanmaktan sakınmıştır. Hizbullah ile ittifak yaptıktan sonra Suriye hakkında olumlu demeçler vermeye başlayan Mişel Aoun taraftarları ise Türkiye’nin Lübnan krizinde arabulucu rol oynaması düşüncesini desteklemekle birlikte doğrudan kamuoyu önünde Türkiye hakkında bir yorum yapmaktan kaçınmışlardır.³⁷

Esad rejimine muhalif Lübnanlı Marunî grupların son dönemde Türkiye’nin Lübnan ve Su-

riye arasındaki sorunlarda arabulucu rolüne daha fazla vurgu yapmaları dikkat çekicidir. Esad rejiminin barışçıl yöntemlerle Lübnan sorununu çözme konusunda adım atmasında Türkiye'ye ihtiyaç olduğuna inanılmaktadır. Türkiye'nin ekonomik gücünün yanı sıra Başbakan Erdoğan'ın kişisel karizmasının da Türkiye'ye bölge sorunlarının çözümünde liderlik yapma fırsatı verdiği ifade edilmektedir. Ayrıca Türkiye olmadan Lübnanlı gruplar arasındaki siyasi sorunların çözümünün zorlaşacağını ileri süren bazı Lübnanlılara göre Türkiye dışında hiçbir bölge gücü Lübnanlı gruplar arasındaki krizin çözümünde tarafsız politikalar geliştiremez.³⁸

Marunilerde görülen politik değişimin en önemli işaretlerinden biri de Türkiye'nin AB sürecine ve Kıbrıs sorununa yönelik bakışlarında kendini göstermektedir. Hükümet yanlısı Kataip Partisi yetkilileri Türkiye'nin AB sürecini önemsediklerini ve Türkiye'yi ekonomik ve politik gelişmişlik olarak bir Avrupa ülkesi olarak gördüklerini ifade etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda Lübnan'ın da AB'nin doğal üyesi olacağını ve böylelikle AB'nin sınırlarının Lübnan'a kadar uzanacağını belirtmektedirler.³⁹ Lübnan'da yaşayan Rum Ortodoks ve Rum Katolik gruplardan farklı olarak Marunî liderlerin bir kısmı Türkiye'nin Kıbrıs sorununa Kıbrıslı Türklerin insani sorunları açısından bakılması gerektiğini ifade etmektedirler.⁴⁰ Marunî liderlerden Emin Cemayel Ekim 2008'deki bir konuşmasında, Iraklı Hıristiyanların yaşadığı sorunlara dikkat çekerken, Türkiye'nin Kıbrıslı Türkleri korumak adına Kıbrıs'a müdahale ettiği ifade etmiştir.⁴¹

Cemayel grubu son dönemlerde Türkiye'nin Lübnan siyaseti içerisinde etkin bir güç olmasını desteklemesiyle dikkat çekmektedir. Emin Cemayel, Jamil K. Mroue'la yaptığı bir söyleşide Türkiye'nin Lübnan üzerindeki etkisini politik ve ekonomik olarak artırmasının İran ve Suriye gibi ülkelerin etkisinin sınırlandırılmasında önemli olduğunu ifade etmiştir.⁴² Lider bazındaki değişim Lübnanlı Marunî toplumu

üzerinde de kendisini göstermektedir. Görüş-tüğümüz Huri Ailesi'ne mensup bireylerin Sultan Abdülhamit'in Lübnanlı Marunilerle kurduğu özel ilişkiden övgüyle bahsetmesi dikkat çekmiştir.⁴³ Dolayısıyla Türkiye-Marunî ilişkilerinin uzun dönemde gelişme potansiyellerini taşıdığını öne sürebiliriz.

5. Lübnanlı Ermeniler: Geçmiş ve Gelecek Arasında Politika

Lübnanlı Ermenilerin önemli bir kısmı I. Dünya Savaşı sonrası Fransa tarafından Lübnan'a yerleştirilen Ermenilerden oluştuğu için Türkiye'ye karşı her zaman mesafeli bir tutum takınmışlardır. Soğuk Savaş yıllarında Ermeni milliyetçiliğin en güçlü olduğu ülkelere biri olan Lübnan'da örgütlenen Taşnak ve Hıncak Partisi taraftarları, Türkiye karşıtlığıyla öne çıkmışlardır. 3 Nisan 1997 tarihinde Ermeni milletvekillerinin girişimleriyle Lübnan Parlamentosu'nda kabul edilen "Remembrance Day of the Armenian Genocide" Yasası Lübnan'daki Ermenilerin siyasal etkilerini göstermektedir. Politik alanda en güçlü Ermeni Partileri Taşnak ve Hıncak Partisi'dir. Bu iki partinin yanı sıra Ermeni Liberal Demokratik Partisi de (Ramgavar Parti) Lübnan'da aktindir. Türk askerlerinin Lübnan'a gönderilmesine her üç parti de karşı olduklarını açıklamışlardır. Bununla birlikte Burc Hamud'da etkin olan Taşnak Partisi'nin, diğerleriyle karşılaştırıldığında daha radikal bir politika yürüttüğünü belirtmek gerekir. Taşnak Partisi'nin liderinin İran'la iyi ilişkiler içerisinde olması ise dikkat çekicidir.⁴⁴ Diğer yandan İran'da yönetime yakın akademisyenler de İran'ın Ermenilerle iyi ilişkiler içerisinde olmasını şu sözlerle açıklamıştır: "İran yönetimi, Türkiye'nin Ortadoğu ve Kafkasya'daki yayılmacı politikalarını sınırlandırmak için Ermenilerle olan ilişkilerine stratejik bir değer atfetmektedir."⁴⁵

Lübnan'daki Ermeni nüfusun 120-150 bin arası olduğu sanılmaktadır. Ermeniler Lübnan'ın diğer Hıristiyan unsurlarıyla iyi ilişkiler kurmayı başarmalarına karşın, içine kapanık bir toplumsal yapıya sahiptirler. Eski Lübnan Cumhurbaşkanı Lahud'un annesi ve

eşi etnik olarak Ermeni'ydi. Eğitim alanında Ermeni öğrencilerin Ermeni okullarına gönderilmesi ve kendi aralarında da Ermenice konuşmaları dikkat çekicidir. Ermeni toplumu Lübnan Parlamentosu'nda altı milletvekiliyle temsil edilmektedir. Ayrıca, Protestanlara ayrılan bir milletvekilliği kontenjanına da genellikle Ermeni aday seçilmektedir. Böylelikle Lübnan Parlamentosu'nda temsil edilen Ermeni milletvekili sayısı yediye yükselmektedir. Bu durum Ermenilerin Lübnan Parlamentosu'ndaki etkilerini artırmalarına yol açmaktadır. Mayıs 2008'deki silahlı çatışmaların ardından oluşturulan yeni ulusal uzlaşma hükümetinde Ermeniler hem Enerji hem de Devlet Bakanlığı elde etmişlerdir.⁴⁶ Hariri bloğunu destekleyen Hıncak Partisi'nin adayı Devlet Bakanlığı'na getirilirken, muhalefet bloğuyla hareket eden Taşnak Partisi adayı da Enerji ve Su Bakanlığı'na getirilmiştir. Bu bağlamda Ermeniler demografik sayılarının gerektirdiğinden daha üst düzeyde bir temsil hakkı elde etmiş olmaktadır.

Türkiye'nin Lübnan'la ilgili girişimlerine en önemli ve açık muhalefet Ermenilerden gelmektedir. Lübnan'a Türk askerinin gönderilmesinin gündeme gelmesinin ardından Lübnanlı Ermeniler bunu engellemek için sokak gösterileri düzenlemiştir. Gösteriler tezkerenin kabul edilmesinden sonra da sürmüştür. Gösteriler sırasında bir demeç veren eski parlamenterlerden Jacques Choukhadarian, Türk askerlerinin barış gücü misyonunda yer almasının kabul edilemez olduğunu savunmuştur.⁴⁷

Ancak Türkiye karşıtlığı konusunda ortak bir politikaya sahip olan Ermeni örgütlerinin de Lübnan krizi sırasında kendi aralarında Suriye taraftarı ve hükümet yanlısı olarak iki ayrı bloğa ayrılmaları, Türkiye'ye yönelik etkilerinin zayıf kalmasına yol açmıştır. Bununla birlikte Lübnanlı Ermenilerin genellikle doğrudan Lübnan'daki siyasal krizleri ilgilendiren konularda tarafsız kaldıkları görülmektedir. Kemal Canbolat'ın dediği gibi Lübnanlı Ermeniler kendi Ermeni milliyetçilikleri ile Lübnan kimliğine bağlılığı uyumlaştırmayı başarmışlardır. Doğrudan Lübnan'ın istikrarını ve yaşamsal

çıkarlarını ilgilendiren konularda belirleyici bir tutum takınmaktan kaçınmışlardır.⁴⁸ Ayrıca, Ermenilerin Doğu Beyrut ve Anjar'da çoğunluğu oluşturduğundan Türk askerinin bulunduğu ve Şii örgütlerin güçlü olduğu Güney Lübnan'daki gelişmeler karşısında herhangi bir tepki göstermeleri oldukça güçtür. Diğer yandan Lübnan'da görüştüğümüz ve Türkçe konuşabilen bazı Ermenilerin Türkiye'deki gelişmeleri yakından izleme çabası dikkat çekmiştir. Esasında Lübnanlı Ermenilerin Türkiye hakkında oldukça farklı hisler beslediği ileri sürülebilir. Bu hisler, bir yandan I. Dünya Savaşı'nda yaşanan trajedi diğer yandan da son yıllarda Türkiye'nin Lübnan'a olan ilgisi arasında şekillenmektedir.⁴⁹

Ermeni toplumunun Türkiye'ye bakışını analiz etmek için öncelikli olarak Ermeni toplumu ile Ermeni örgütlerini birbirinden ayırmak gerekir. Ermeni ruhban kesimini de ayrıca değerlendirmek gerekir. Türkiye karşıtlığının liderliğini Taşnak Partisi yapmaktadır. Diğer partiler de Türkiye karşıtı bir politikaya sahiptir. Ermeniler arasında en önemli iki kiliseden biri olarak kabul edilen Beyrut Antelyas Kilisesi, Türkiye karşıtı politikaların öncülüğünü yapmaktadır. Dolayısıyla Lübnan'da hem Ermeni partilerinin hem de ruhban kesiminin tarihsel nedenlerle Türkiye'ye yönelik etkili bir politika yürüttüğünü ifade etmek gerekir. Bununla birlikte bir bütün olarak Ermeni toplumunun Türkiye karşıtı olduğunu ileri sürmek doğru bir değerlendirme olmaz. Ermeni toplumu, Türkiye'nin bölgesel bir güç olduğunu kabul etmekle birlikte Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik izlediği politikaları eleştirmektedir. Doğu Beyrut'ta yaşayan bazı Ermeni aileleri günümüzde bile evlerinde Türkçe konuşmakta ve Türk TV kanallarında yayınlanan dizileri izlemektedir. Ermeni toplumunun temel beklentisi Türkiye'nin 1915'lerde yaşanan olaylardan dolayı kendilerinden özür dilemesidir.⁵⁰ Diğer yandan karşılaştırmalı olarak bakıldığında Lübnan Ermeni toplumunun diasporada yaşayan diğer Ermeni grupları ile karşılaştırıldığında daha radikal bir grup oluşturduğunu belirtmek gerekir.⁵¹ Özellikle Suriye'de yaşayan Ermenilerden daha

radikal bir Türkiye söylemine ve politikasına sahiptirler. Ancak, tüm Ermenilerin radikal bir Türkiye karşıtlığına sahip olduğu ileri sürülemez. Esasında Lübnanlı Ermenilerin halen dahi Türkçe konuşması ve Türkiye'yi yakından takip etme çabası iki toplum arasındaki ilişkilerin gelişmeye açık olduğunu göstermektedir. Bu noktada temel sorun ilk adımı hangi tarafın atacağıdır.

6. Filistinli Mülteciler ve Türkiye

Lübnanlı Filistinlilerin, ana yurtlarından koparıldıktan sonra Lübnan'a yerleşen bir topluluk olmasına karşın, günümüzde bile oldukça kötü şartlarda yaşam mücadelesi sürdürmektedir. Lübnan'da yaklaşık 410 bin Filistinli mülteci bulunmaktadır. Lübnan nüfusunun yaklaşık yüzde 11'ini oluşturan Filistinli mülteciler diğer tüm gruplardan farklı olarak çok kötü ekonomik ve sosyal şartlarda sahiptir. Resmi olarak Lübnan'da 16 mülteci kampı bulunmasına karşın günümüzde mültecilerin önemli bir kısmı 12 kampta yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır.⁵² Filistinli mülteci kamplarının yoğunluk ve politik etki olarak en önemlileri Sur ve Sayda civarında kurulan kamplardır. Lübnan'daki Filistinli mülteciler Türkiye politikası konusunda Lübnanlı gruplardan farklılaşmaktadır. Filistinli mültecilerin önemli bir kısmı Türkiye'yi bölgenin ekonomik ve siyasal olarak güçlü bir ülkesi olarak görmekle birlikte, Türkiye-İsrail ilişkilerine geçmişten gelen eleştirel bir yaklaşıma sahiptirler. Bilindiği üzere Türk dış politikasında Filistin sorunu her zaman önemli bir konu olmakla birlikte Soğuk Savaş yıllarında Türkiye-İsrail ilişkilerinde somut bir soruna yol açmamıştır. Türkiye'nin resmi pozisyonu İsrail'in BM kararlarına uyması ve 1967 Savaşı sırasında işgal ettiği topraklardan önkoşulsuz çekilmesi yönündedir. Bununla birlikte Türkiye bölgede İsrail ile ekonomik, istihbarat ve askeri alanlardaki işbirliğini sürdürmekte herhangi bir sakınca görmemektedir. HAMAS'a kadar ağırlıklı olarak sol bir ideolojiyle İsrail karşısında askeri bir direniş gösteren Filistinli örgütler ise Türkiye ile sınırlı bir ilişki kur-

muşlardır. Bu dönemde PKK'ya lojistik ve askeri eğitim alanlarında destek vermişlerdir.⁵³ Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-İsrail ilişkileri hem askeri hem de ticari alanda genişlerken Filistin sorunu Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerde kırılma alanı olmaktan çıkmıştı.

Nitekim 1990'ların sonunda Türkiye-İsrail ve Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan sorunlar kısa sürede Filistinli mültecilerin politikalarını etkilemiştir. 1998'de Türkiye'nin Suriye'ye askeri harekât düzenlemesi gündeme gelince Lübnan'daki Filistinli mülteciler Türkiye karşıtı gösteriler düzenleyerek söz konusu saldırı planını Türkiye-İsrail arasında 1996 tarihinde imzalanan askeri işbirliğinin bir sonucu olarak gördüklerini açıklamışlardı. Sayda'daki Ayn Al-Helweh ve kuzeydeki Barid nehri yakınlarındaki kamplarda düzenlenen gösteriler sırasında Türkiye'nin askeri tehdit politikaları protesto edilmiştir. Aynı tarihlerde Suriye'deki Filistinli mülteciler de Türkiye karşıtı gösteriler düzenlemişlerdir.⁵⁴

1998 sonrası dönemde Türkiye hem Suriye hem de İsrail politikalarında yaşanan gelişmeler Filistinli mültecilerin Türkiye'ye bakışını etkilemiştir. Özellikle dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in 2002 Nisanında İsrail'in Batı Şeria'da soykırım uyguladığını söylemesi Filistinli mültecilerin dikkatini çekmiştir. 2002 sonrası dönemde iktidara gelen AK Parti Hükümeti döneminde Lübnanlı mülteciler Türkiye'nin Arap dünyası ile politik ve kültürel olarak yakınlaşma politikasını açıkça desteklemiştir. Başbakan Erdoğan'ın İsrail'e yönelik eleştirel söylemi Filistinli mülteciler tarafından oldukça önemsenmiştir. Ancak, Türkiye'nin İsrail ve Suriye arasında yürütülen görüşmelerde arabulucu rolü oynaması Filistinli mültecilerin Türkiye'ye bakışını olumsuz etkilemiştir. Lübnanlı Filistinlilere göre Türkiye, İsrail ve Suriye arasındaki sorunları birincil gündem maddesi yaparak Filistinli mültecilerin geri dönüş sorununu çözümsüzlüğe itmektedir. Ek olarak, Golan sorunu çözüldükten sonra en

önemli müttefiklerden biri olan Suriye'nin Filistin sorunuyla ilgilenmeyeceğini ve bu süreçte Türkiye'nin dolaylı olarak rol oynadığı kaygılarını taşımaktadırlar. Al Akhbar gazetesinin Türkiye masasında görev alan Filistinli gazeteci Ernest Khoury'e göre, Filistin sorununda Türkiye öncelikli olarak ülkesel çıkarını düşünerek hareket etmektedir. Khoury sözlerinin devamında, "Türkiye bölgede büyük ve gelişmiş bir Müslüman ülkedir. Ancak, diğer güçler gibi Ortadoğu'da kendi çıkarlarını koruyacak politikalar yürütmektedir. Lübnan'daki Filistinli mültecilerin temel sorunu ise öncelikli olarak yaşam koşulları ilgilendiren ekonomik ve sağlık gibi sorunlar gelmektedir. Politik amaçlar arasında ise tüm Filistinlilerin bağımsız bir Filistin devletinin çatısı altında yaşamasıdır. Ben bir gazeteci olmama rağmen Lübnan vatandaşı değilim. Şimdi bu durumda Filistin sorunu çözülmeyen Golan'daki işgal sone ererse, bunun bizi memnun edeceğini söylemek oldukça zordur. Bizlerin Türkiye'nin öncelikleri konusunda tereddütlerimiz bulunmaktadır."⁵⁵ Nitekim Suriye'de rejime yakın kişiler de Suriye-İsrail barış görüşmeleri sürerken Suriye'nin Golan'ın karşılığı olarak Filistinli gruplar ve Hizbullah'la ilişkilerini revize edebileceğini ve bunun söz konusu gruplarca da kaygıyla izlendiğini ifade etmişlerdir.⁵⁶ Bu çerçeveden bakıldığında Lübnanlı Filistinli grupların neden Türkiye'nin Suriye-İsrail arasındaki görüşmelerde arabulucu rolü oynamasına tepkili oldukları daha iyi anlaşılmaktadır.

Lübnan'da yaşayan Filistinli grupların AK Parti Hükümeti'ne tepkili olmalarının bir diğer nedeni ise, Fetih-HAMAS arasındaki gerginlikte Erdoğan Hükümeti'nin HAMAS'ın tarafında yer aldığını düşünmeleridir. Lübnan'da yaşayan Filistinlilerin önemli bir kısmı El-Fetih'e yakındır. İdeolojik kültür olarak HAMAS tabanından farklı olan bu grupların Hizbullah ile de ilişkileri sorunludur. Fetih ve HAMAS arasındaki gerginliğin Lübnan'da etkisini gösterdiği bir süreçte Erdoğan Hükümeti'nin HAMAS'a karşı tavır almaması Lübnanlı Filistinlilerde

tepkilere yol açmaktadır.⁵⁷ Lübnan'daki Filistin mülteci kamplarında Türkiye'nin güçlü bir etkisinin olamamasında⁵⁸ bu faktörlerin önemli bir rolü vardır.

Sonuç

Türkiye-Lübnan ilişkileri 2005 sonrası dönemde hızlı bir şekilde gelişmiş ve bu durum toplumlar arasındaki ilişkilere de yansımıştır. Genel olarak Lübnanlı grupların Türkiye algılamasını belirtmek gerekirse, Türkiye'yi ekonomik, askeri ve siyasal olarak bölgenin en önemli aktörlerinden biri olarak görmektedirler. İran ve İsrail'den farklı olarak Türkiye'nin Lübnan'daki iç sorunlar karşısında tarafsız bir dış politika yürüttüğüne yönelik güçlü bir inanç oluşmuştur. Lübnanlı Hıristiyan ve Müslüman grupların Türkiye'nin tarafsızlığına güçlü bir vurgu yapması dikkat çekicidir. Sünni seçkinlerden bir kısmı Türkiye'nin büyük bir Müslüman ülke olarak, Lübnanlı Müslüman gruplar arasında yaşanan sorunların çözümüne yardımcı olabilecek yeteneğe ve tarihi birikime sahip olduğunu belirtmektedir. Lübnanlı grupların önemli bir kısmı Türkiye'deki mezhepsel olmayan hukuki ve siyasal sistemi, Lübnan'da yaşanan mezhepçi anlayışa alternatif olarak görmektedirler. Hizbullah'ın kalesi sayılan Sur'daki İslam Üniversitesi'nde ders veren akademisyenler bile Lübnan'ın mezhepçi politik yapısının ülkeyi derin krizlere sürüklediğini belirtmiş ve bu çerçevede Türkiye'nin demokrasi yolunda kat ettiği başarıları takdir ve hayranlıkla izlediklerini ifade etmiştir. Marunî kesimin temsilcilerinden ve eski Cumhurbaşkanı Emin Cemayel de Lübnan'daki mezhepçi siyasal yapıdan kaynaklanan sorunların Türkiye modeli ile aşılabileceğini dile getirmiştir. Diğer Lübnanlı toplum liderleri de Türkiye'nin Lübnan krizinde oynadığı barışçıl çözüm çabalarını iki ülke halkları arasında yeni başlangıç olarak görmektedirler. Sonuç olarak Türkiye-Lübnan ilişkilerinin toplumsal düzeyde her geçen gün daha güçlü bir şekilde gelişeceği kuvvetle muhtemeldir.

DİPNOTLAR

1. Abdullah Gül, "Turkey: Vital Ally in the Cause of Long-Term Stability", *American Foreign Policy Interests*, Cilt 29, Sayı 3, Mayıs 2007, s. 178.
2. *Hurriyet Daily News*, "Turkey Opens Womens' Education Center in Lebanon", 08.03. 2009, <http://www.hurriyet.de/haberler/daily-news/286448/turkey-opens-womens-education-center-in-lebanon> (e.t.25.03.2009).
3. Rodger Shanahan, *The Shi'a of Lebanon: Clans, Parties and Clerics*, London-New York: I.B. TAURIS Pub., 2005, ss.29-30
4. Stephen Larrabee, *Turkey As a US Security Partner* (RAND Corporation Pub.), 2008, s. 19
5. Muhammed Nurettin, Mülakat, 09.07.2009, Beyrut
6. Derneğin Şiilerin Türkiye'ye yönelik algılamalarının değişmesinde oldukça kritik bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Sur'da görüştüğümüz Şiilerin önemli bir kısmı söz konusu yardımları özellikle dile getirmektedirler. Dernekle ilgili olarak bkz., <http://insaniyardim.ihh.org.tr/>
7. Nuray Mert, "Nuray Mert Beyrut'u yazdı-3", *Radikal Gazetesi*, 05.09.2006
8. *Yeni Şafak Gazetesi*, "Türk Askeri Lübnan'a Gitsin mi Gitmesin mi?", 24.08.2006; *Yeni Şafak Gazetesi*, "Hizbullah'ı Silahsızlandırmamız İstenirse Askerimizi Çekeriz", 02.09.2006
9. *Türkiye Cumhuriyeti Lübnan Büyükelçiliği*, Mülakat, 27.08.2008-03.06.2009, Beyrut.
10. S.K., Mülakat, 07.06.2009, Beyrut,
11. Ibid.
12. Mülakat, 27, 08. 2008, Sur
13. *Hurriyet Daily News*, "Turkey Opens Womens' Education Center in Lebanon", 08.03. 2009.
14. Mülakat, 04.06.2009, Beyrut; Mohammed Zaatari, "Turkish Female UNIFIL physician tends to health of Southerners", *Daily Star News*, October 22, 2008.
15. Sünni kesimlerle gerçekleştirilen çeşitli Mülakatlar, 10-14.03.2008 ve 09.06.2009
16. Samir Derviş, Mülakatlar, 11-12.03.2008, Beyrut
17. Bunlardan biri olan Muhammed Nsouli, Sünni Lübnanlıların Türkiye'de herhangi bir toplumsal baskı tehdidi olmadan yaşayabilecekleri bir ülke olarak gördüklerinden Türkiye'ye yerleştiklerini ifade etmiştir. Mülakat, 12.03.2008, Beyrut.
18. Lübnan Türk Dostluk Derneği üyesi olan Zاهر Sultan'da Trablus'daki Türkiye algılamasının diğer bölgelerden daha farklı olduğuna dikkat çekmiştir.
19. Mülakat, 14 Mart 2008, Beyrut. Ancak Mayıs çatışmalarından sonra 28 Ağustos 2008 tarihinde yaptığım mülakatlarda bu görüşlerin önemli orandan değiştiği görülmüştür.
20. Cengiz Candar, "Siniora asks for Turkey's Mediation, as Erdoğan Hesitates", *Turkish Daily News*, 04.01.2007, <http://www.turkishdaily-news.com.tr/article.php?enewsid=63137> (e.t. 09.01.2009)
21. *Sabah Gazetesi*, "Erdoğan Lübnan için Devrede", 08.05.2008, <http://live.sabah.com.tr/2008/05/08/haber,D1E8AE3E9C67409094FAEBED3D32AFA5.html> (e.t. 10.01.2009)
22. Abdel Fattah Amora, Mülakat, 20.08.2008, Şam.
23. Samir Derviş, Mülakat, 11.03. 2008. Beyrut.
24. *Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü*, "İç ve Dış Basında Irak", Bülten No: 32, 24 Mart 2003.
25. Leila T. Fawaz, *An Occasion for War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860*, Berkeley: University of California Press, 1994, ss. 182-192. Said Canbolat hastalandıktan sonra hapisten çıkarılmış, kısa bir süre sonra evinde ölmüştür.
26. *Xinhua News Agency*, "Syria Denounced as 'the first title for terror'", 01.04.2008, http://www.china.org.cn/international/world/2008-04/01/content_14048481.htm (e.t. 08.01.2009)
27. Mervan Hamadeh, Mülakat, 14 Mart 2008, Beyrut
28. Velid Canbolat, Mülakat, 15.03. 2008, Mukhtara.
29. Mülakat, 31.08.2008, Süveyda, Suriye
30. Jamil K. Mroue, Mülakat, 28.08.2008, Beyrut
31. *CNN Turk Haber*, "Abbas'tan Erdoğan'ın Çıkışına Destek", 31.01.2009, <http://www.cnnturk.com.tr/2009/turkiye/01/30/abbastan.erdoganin.cikisina.destek/511390.0/index.html> (e.t. 16.03.2009)
32. Mülakat, 15.03.2008, Rachaya and Semkanieh
33. Bu konuda bkz., Philip K. Hitti, *Lebanon in History*, 3. Ed., London-New York: Macmillan Pres., 1967.
34. Kamal Jomblatt, *I speak for Lebanon*, Trans: Michael Pallis, London : Zed Press, 1982, s. 41
35. Meir Zamir, *Lebanon's Quest: The Road to Statehood 1926-1939*, London-New York: I B. Tauris, 1997, s. 120
36. Camille Khoury, Mülakat, 14.03.2009, Beyrut.
37. Mülakat, 12.03.2008, Beyrut
38. Jamil K. Mroue, Mülakat, 27.08.2008, Beyrut.
39. Mülakat, 15.03.2008, Rachaya
40. Sur'da yaşayan Rum Ortodoks gruplar ise Şii örgütlerin etkisiyle Türkiye konusunda olumsuz bir söylem kullanmamaya çaba harcamaktadırlar. Ancak Beyrut ve civarında yaşayan Rumların Türk-Yunan sorununa daha duyarlı yaklaşıkları gözlemlenmektedir. Mülakat, 12.03.2008, Sur.

41. *Daily Star News*, “Gemayel Laments plight of Iraqi Christians”, 17.10.2008, http://www.dailystar.com.lb/article.asp?edition_id=1&categ_id=2&article_id=96865 (e.t.12.02.2009)
42. Jamil K. Mroue, Mülakat, 27.08.2008, Beyrut.
43. Abdulhamid’in Maruni bir bayanla evlendiğini dile getiren Lübnanlı Maruni, aynı zamanda bu evlilikten birinin adı Murad olan iki erkek çocuğun doğduğunu ifade etmiştir. Mülakat, 28.08.2008, Doğu Beyrut.
44. Mülakat, 27 Ağustos 2008, Doğu Beyrut.
45. Mülakat, *Research Institute of Strategic Studies*, 23.11. 2008, Tahran.
46. Bakanlıkların dağılımı hakkında bkz., <http://www.liban.gov.lb/>
47. *Armtown.com*, “ Lebanon’s Armenians Protest Against Turkish Forces”, 11.09.2006, <http://www.armtown.com/news/en/yer/20060911/26221/> (e.t. 24.11.2008)
48. Canbolat, op. cit., ss. 41-42
49. Mülakat, 27.08.2008, Burc Hamud, Beyrut.
50. Ibid.
51. Mülakat, 01.09.2008, Kamışlı, Suriye.
52. Veriler için bkz., *United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees (UNRWA)*, <http://www.un.org/unrwa/english.html>, (e.t. 10.02.2009)
53. FKÖ’nün PKK ile ilişkileri hakkında bkz., Mark Burgess, In the Spotlight: PKK (A.k.a KADEK) Kurdish Worker’s Party (A.k.a. Kurdish Freedom and Democracy Congress)”, *Center For Defense Information, May 21, 2002*, <http://www.cdi.org/terrorism/pkk-pr.cfm> (e.t. 13.03.2009); *The Federation of American Scientists (FAS)*, “U.S. Department Of State 1994 April: Patterns Of Global Terrorism, 1993”, Department of State Publication 10136, http://www.fas.org/irp/threat/terror_93/middleeast.html(e.t. 13.03.2009)
54. Zeina Khodr, “Lebanon threatened, too”, *Al-Ahram Weekly On-line*, Issue No.399, 15 - 21 October 1998, <http://weekly.ahram.org.eg/1998/399/re3.htm> (e.t.12.01.2009); *Arabic News*, “Lebanese Solidarity rally in Support of Syria Against Turkish Threats”20.10. 1998, <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/981020/1998102023.html> (e.t.12.01.2009) ; *Arabic News*, “Palestinian leaders in Syria Condemn Turkish Threats”, 10.10.1998, <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/981010/1998101025.html> (e.t.12.01.2009);
55. Ernest Houry, Mülakat, 28.08.2008, Beirut.
56. S. A., Mülakat, 21.08.2008, Şam
57. Mülakat, 28.08.2008, Beirut
58. Lübnan’da görüştüğümüz bir Türk yetkilinin ifadesi, 28.08.2008, Beyrut.

Mithatpaşa Caddesi 46/4 Kızılay-Ankara
Tel: 0 (312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48
www.orsam.org.tr, orsam@orsam.org.tr